

BİGÂNE DURMAYIN ÂŞİNÂNIZA

Müftüoğlu Ahmed Hikmet Bey'in
ŞİİR, MEKTUP VE GÜNLÜKLERİ

Hazırlayan
M. Kayahan Özgöl

Müftüoğlu Ahmed Hikmet Bey

(1870-1927) İstanbul'da doğdu. Soğukçeşme Askerî Rüşdiyesi'nde, Galatasaray Mekteb-i Sultanisi'nde okudu. 1888'de Hâriciye Nezareti'nde çalışmaya başladı. Önce Atina-Pire'de, sonra Poti'de şebender vekilliği; Meşrûtiyet'ten Mütareke'ye kadar da Peşte Başşebenderliği yaptı. Galatasaray'da ve Dârülfünun'da dersler verdi. Cumhuriyetten sonra Halife Abdülmecid Efendi'nin başmábeyncisi oldu. Son görevi, Ankara'da Hâriciye Müsteşarlığı idi.

Edebiyata şiirle adım attı. İlk kitapları *Leylâ Yahut Bir Mecnûnun İntikamı* (1891) adlı hikâyesi ile üç küçük tercümesidir: *Parmantier Yahut Patates* (1890, 1892), *Bir Riyâzînin Muâşakası Yahut Camille* (1891), *Tuvalet Ve Letâfet-i Âzâ* (1892). Edebiyyât-ı Cedîde içinde yazdığı hikâyelerini *Hârîstan Ve Gülistan*'da (1900, 1908) topladı. Türkçülük hareketine dâhil olarak, Türk Derneđi'nin ve Türk Yurdu'nun kurucuları arasında yer aldı. Bu dönem eserleri *Çağlayanlar* (1922) ve *Gönül Hanım*'dır (*Tasvîr-i Efkâr*'da tefrikası 1920).

BÎGÂNE DURMAYIN ÂŞİNÂNIZA

Müftüoğlu Ahmed Hikmet Bey'in
Şiir, Mektup Ve Günlükleri

Hazırlayan
M. Kayahan Özgül

*Bigâne Durmayın Aşınınıza
Müftüoğlu Ahmed Hikmet Bey'in Şiir, Mektup Ve Günlükleri*

Cümle Yayınları: 38

Mektup Dizisi: 4

*Yayın Yönetmeni: Muhsin METE
Dizi Editörü: Mehmet Can DOĞAN*

Teknik Hazırlık

Kelime Yayıncılık

Kapak ve Sayfa Tasarımı

Sarakusta

www.sarakusta.com.tr

© Bu kitabın tüm yayın hakları, yayına hazırlayanla yapılan sözleşme gereğince,
Kelime Yayıncılık'a aittir.

Birinci Baskı, Nisan 2016

ISBN: 978-605-9147-29-3

Yönetim Adresi

Kelime Yayıncılık Reklam Tic. Ltd. Şti.

Reşit Galip Cad. Hatır Sok. No: 23/2 GOP / ANKARA

Telefon: (0312) 437 08 85 - 437 08 86

Faks: (0312) 437 08 87

e-posta: bilgi@kelimeyayincilik.com

www.cumleyayinlari.com

Baskı

Dumat Ofset

Bahçekapı Mah. 2477 Sokak No: 6 Şaşmaz - Etimesgut / ANKARA

Telefon: (0312) 278 82 00 pbx

Faks: (0312) 278 82 30

dumat@dumat.com.tr

Cümle Yayınları, Kelime Yayıncılık'ın tescilli markasıdır.

İçindekiler

BİR KUTUYU AÇINCA... 7

I. BÖLÜM

BİR DALDA İKİ KİRAZ 23

II. BÖLÜM

YÂD ET BENİ, HEM KEDERLE YÂD ET 145

III. BÖLÜM

AVRUPA'DA BİR CEVELÂN 223

1. AVRUPA SEYAHATI 225

2. ALMANYA SEYAHATI 263

BİR KUTUYU AÇINCA...

Müftü-zâde Ahmed Hikmet Bey (3 Hazîran 1870-19 Mayıs 1927) Edebiyyât-ı Cedîde'nin hikâyecilerden biri olarak adını duyurmuş iken, edebiyatta millîleşmenin gereğine inanarak büyük bir değişim geçirmiştir. *Hârîstan Ve Gülistan*'dan (İst., 1317, Âlem Matb.) *Çağlayanlar*'a (İst., 1338, Kütübhâne-i Sûdî) uzanan bu büyük değişim, onu Millî Edebiyat Devresi'nin önemli sîmâlarından birisi hâline getirir. Dięer taraftan, amatörce ilgilendiği *türkoloji* alanında bilhassa Türk-Macar münâsebetleri üzerindeki çalışmaları dikkate değerlidir. Şehbenderlik ve benzeri görevlerle Avrupa'yı uzun müddet dolaşmış olması sebebiyledir ki, Ahmed Hikmet Osmanlı Devleti'nin dışarıdan nasıl görüldüğünü bilen ve Avrupa ile tarafsızca mukayesesini yapan nâdir aydınlarımızdandır. Bu özellikleri onu edebiyat, kültürel münâsebetler, hâriciye ve hattâ turizm gibi konularda incelenmeğe değer bir şahsiyet hâline getiriyor.

Şimdiye kadar Ahmed Hikmet hakkında yapılmış iki önemli çalışma vardır; Fevziye Abdullah (Tansel)'in "*Ahmed Hikmet Müftüoğlu, Hayatı Ve San'atı*" (*Türkiyat Mec.*, C. IX, 1946-1951) adlı makalesi ile Fethi Tevetoğlu'nun *Büyük Türkçü Müftüoğlu Ahmed Hikmeti* (Ank., 1951,

ME Bsmv.)... Belki bunlara Hikmet Dizdaroğlu'nun *Müftüoğlu Ahmet Hikmet* (Ank., 1964, TDK y.) adlı kitapçığı da ilâve edilebilir.

Sözü geçen bu çalışmaların hepsi de Ahmed Hikmet'in süreli yayınlarda neşredilmiş ve kitaplaştırılmış eserlerini esas alırlar. Basılı eserler, bir edîbin ortaya çıkarmaya cesaret edebildiği veya bastırma imkânını bulduğu kalem mahsûllerinden oluşur. Böyle seçme eserler, bir sanatkârın kişiliğinin gelişme çizgisini kesik kesik ve sadece yükseldiği noktalarda gösterir. Ürünleri “*edebî eser*” olma kriterleri ile değerlendiren eleştirmenler ve edebiyat tarihçileri için ise, sadece zirve noktalar önemlidir; hâlbuki, bir edebiyat araştırmacısının sadece “*mükemmel*” olanla yetinmesi mümkün değildir. O, yazarın, basının, okuyucunun, eleştirmen ve edebiyat tarihçisinin eleyip gözardı ettiklerini de dikkate almak zorundadır; çünkü, bazen teferruat bütünün en iyi açıklamasını taşır. Elinizdeki kitap, işte bu düşüncenin ürünüdür.

Ankara Millî Kütüphane'de 06 Mil. Yz. (A) 5515 numara ile kayıtlı bulunan bir kutu, Müftüoğlu Ahmed Hikmet Bey'in evrâk-ı metrûkesini saklar. 1984 yılında Niyazi Ahmet Banoğlu'ndan satın alınan bu evrak arasında Ahmed Hikmet'in *Resimli Gazete*'deki yazılarından büyük kısmının kupürleri, minik cep defterleri, not defterleri, mektupları, hikâye ve makalelerinden bazılarının müsveddeleri, şiir defteri, resmî yazışmaları vardır. Rahmetli Tevetoğlu, yıllar sonra, kitabının ikinci baskısını yaparken (Ank., 1986, KTB y.), bu kutudaki malzemelerle çalışmasını zenginleştirmiştir. Ardından, ben bu karışık evrak yığından üç grubunu istifleyerek değerlendirmek üzere bu kitaba aldım: Mektupları, şiirleri ve seyahat notları...

Ahmed Hikmet'in ilk bölümde biraraya getirilen mektupları, eşi Suad Hanım ile onun ölümünden sonra evlendiği Fatma Nerîme Hanım'a yazdıklarından oluşmuştur ve neredeyse tamamı “*sevdâ mektubu*” diye adlandırılabilir. Nerîme Hanım, eşiyle karşılıklı olarak birbirlerine gönderdikleri mektupları saklar; ama, Suad Hanım'inkileri muhafaza etmez. Geçmişin üstüne sünger çekmek mi, kıskançlık mı, eşini sahiplenmek mi? Belki de hepsi... Ahmed Hikmet'in mektuplarındaki mânâ boşluklarını doldurdıkları ve sebep-sonuç ilişkisi kurmayı kolaylaştırdıkları için, Nerîme Hanım'ın mektuplarını da bu bölüme ekledim. Yıllar sonra, Nil Türker Tekin de edibin yurtdışında iken yazdığı mektupları kitaplaştırarak çalışmamı tamamladı (*Peşte Günleri: Ahmet Hikmet Müftüoğlu'nun Özel Mektupları*, İst., 2012, Ege y.).

Özel mektupları yayımlamanın etik bir girdabı ve handikapı vardır. Sözgelimi, Jane Austen'ın kırkbir yıllık kısa hayatı boyunca yazdığı mektuplar, önce ablası Cassandra tarafından, sonra da iki nesil boyunca aile fertleri tarafından defalarca sansürlendi. Bazı mektupları yok edildi veya gizlendi; büyük kısmı değiştirildi, çıkarılan bölümleri oldu. Sebep? Çünkü ailesi, Jane'in özel hayatını gönlünce şekillendirip onu bir “victorian kadını” olarak tanıtmak için böyle bir gayret sarfedilmesi gerektiğini düşündü. Seneler önce, *Ahmed Midhat Efendi İle Şair Fitnat Hanım* (İst., 1948, Vakıf Bsmv.) adlı kitapçıktan iki edibin birbirlerine yazdıkları aşk mektuplarını okurken, onların “*harîm-i ismet*”ine girmenin tedirginliğini bu satırların sahibi de yaşamıştı; ama, yazılanların mektup edebiyatının güzel örneklerinden oluşu, bilhassa ara ara rastlanan şiirler ile Ahmed Midhat'in pek de tanınmayan bir cebhesinin ortaya çıkışı, her iki edibin de ha-

yatlarının küçük, fakat önemli ayrıntılarının öğrenilmesi bu tedirginliği yok etmişti. Aynı hâli, Ahmed Hikmet'in mektuplarını okuyanların da yaşayacakları zannındayım. Onları teselliye medâr olacak birkaç sebep bulabilirim: Bu mektuplar N. Ahmet Banoğlu'na Ahmed Hikmet'in ailesi tarafından verildiğine, verilirken de bazı mektuplar çıkarıldığına ve bazı ibareler karalandığına göre, bu tomar ailenin izni ve denetimi dâhilinde ortaya konmuş sayılabilir. Ayrıca, mektuplar sayesinde Ahmed Hikmet'in yurtdışı memuriyetleri hakkındaki bazı eksik ve yanlış tarihler ikmâl edilebilir; hayatının bilinmeyen tarafları öğrenilir; eser neşrettiği dergi ve gazetelerden haberdar olunur. Hepsi ilâveten, bu mektupların taşıdıkları edebî kıymet de dikkate alınmalıdır.

Bizde bir "*littérature épistolaire*" (mektup/ muhabere edebiyatı) olmadığından söz edenlere katılmak mümkün değil... Nâmeler, münşeat mecmuaları, "*nâme-ber*"ler, "*nâme-res*"ler, tatarlar bir mektup geleneğinden artakalan, artık mânâsını kaybetmiş gibi görünen arketipler... Matbaadan önceki ve sonraki edebiyat ayrımının doğuşu, el yazması eserleri tarihe gömerken, yazma olarak kalmakta direnen tek edebî tür mektuptur. Basılmış pekaz örneğe bakarak mektup edebiyatımızın geri kalmışlığına hükmedilemez. Mektup ya mahrem sayılıp saklandığından ya da tam tersine saklanmadığından basılmamış olabilir; ama, bu mektubun mektup oluşunun gereğidir (Arapça "*mektûb*" kelimesinin "*yazılmış*" mânâsına geldiği hatırlanmalı). Zamanla eski sandıklar açılıp solmuş kordelâlar çözüldükçe mektuplar da edebiyatın son yazmaları olmaktan çıkıp basılı ürünleri arasına katılacaktır. Ahmed Hikmet'in mektuplarını, üzerindeki tozları silkelenerek yeniden okunan bu mektupların ilklerinden saymak gerek.

1. Ahmed Hikmet'in Midhat Cemâl (Kuntay)'e (*Servet-i Fünun Mec.*, Nu. 1054, 4 Ağustos 1327), Mehmed Emin (Yurdakul)'e (*Kopuz Der.*, Nu. 3, Temmuz 1943) ve yeğeni Hâmid Refik Bey'e (*Güneş Mec.*, Nu. 11, 1 Hazîran 1927) yazdıkları dışında kalanları bilinmez iken, bu çalışma ile mektuplarının sayısı artmaktadır.¹

2. Ahmed Hikmet, Galatasaray Mekteb-i Sultanîsi'nde iken şiir yazmağa başlamış ve anlaşılan odur ki, hayatının ileriki devrelerinde de arasına manzûmeler söyleyerek bu sevgisini diri tutmuştur. İyice araştırılmadan, kolayca bulunan birkaç örneğe dayanarak Ahmed Hikmet'in şiirleri hakkında varılan hükümler çok eksik ve kısmen hatâlıdır. Şiir defterinin bulunmasından sonra, hükümlerden bir kısmını düzeltmek mümkün olmuştur:

a. Şiir defterindeki bir mensur şiirin yanına konan nottan, Ahmed Hikmet'in müstearının "*Sezâi-zâde Abdülhakîm Hikmet*" olduğu öğrenilir. Mensûre bu adla yayımlanmıştır: "Bir Müteverrimin Ormana Son Veda", *Pâydar Gaz.*, Nu. 2, 1 Rebûlevvel 1305. Bu müstear, Jön Türklerden Dr. Abdülhakîm Hikmet ile karıştırılmamalıdır. *Pâydar*'daki mensûre, yazarın neşredildiği bilinen ilk eseridir.

b. Ahmed Hikmet'in bilinen en eski şiiri olarak 20 Teşrîn-i sâni 1306 tarihli "Nâmık Kemâl'e Mersiye" (*Resimli Kitab Mec.*, Nu. 1, Eylül 1324) gösterilir; ama, şiir defterinde tarih taşıyan en eski şiiri, 12 Kânûn-ı sâni 1303'te söylenmiş olan "Saâdet-i Mehtab" (*Mehtabda Bir Melek*)'dir. Bu bilgi sayesinde, edîbimizin şairliğini üç yıl kadar önceden başlatmak mümkün olabilmektedir.

¹ Konuyla ilgili olarak bk. M. Kayahan Özgül, "Müftü-zâde Ahmed Hikmet'in Aşk Mektupları", *Nar Der.*, Nu. 4, Temmuz-Ağustos 1995.

c. Ahmed Hikmet'in neşredilen ilk şiiri olarak *Hazîne-i Fünun* (Nu. 13, 6 Teşrîn-i evvel 1309)'daki bir gazeli gösterilir; fakat, "Telehhüf" şiiri daha önce yayımlanmıştır (*Mîrsad Mec.*, Nu. 15, 20 Hazîran 1307).

Ahmed Hikmet'in bilinen şiirlerinin sayısı, Fevziye Abdullah Tansel'in yazısından sonra² beş iken, müsveddelerin bulunması ile, onun şairliği hakkında bir fikir verebilecek kadar çoğalıyor. Bu sayede, Muallim Nâci'nin şiir anlayışından çıkıp Edebiyyât-ı Cedîde'ye dâhil oluşu ve hece veznine yönelişi takip edilebiliyor. Ahmed Hikmet'in şiirlerinin incelenmesini kolaylaştırmak maksadıyla, bu bölüme edebiyatçının yayımlanmış şiirleri ve hikâyeleri içinde yer alan mısraları da eklenmiştir.

3. Ahmed Hikmet Bey, Peşte Şehbenderliği hâricindeki yurtdışı seyahatlerine Suad Hanım'ı götürmemiştir. Yazarın eşine duyduğu muhabbetin bir neticesi olarak gittiği, gördüğü yerleri anlatan günlükler tuttuğu ve İstanbul'dan uzak kaldığı müddet zarfında yaptıklarını Suad Hanım'a aktarmak istediği anlaşılıyor. Dönüşünde bu günlükleri beraber okumak her ikisi için de zevkli bir meşgale olmuştur sanırım. XIV. mektubundan da bu mânâyı çıkarmak mümkündür. Yine aynı mektuptan, Mart 1326 (1910)'da, Ticaret Ve Ziraat Nezareti Umûr-ı Ticâriyye Müdîr-i Umûmîsi olarak Avrupa'yı dolaşan Ahmed Hikmet'in tuttuğu bir günlüğün varlığı da öğrenilir. İki not defterini dolduran bu seyahat-nâmenin sadece ikinci cildi elimizdedir. Bu defterden anlaşılan, ilk ciltte İtalya üzerinden İngiltere'ye gidişin anlatıldığıdır. Seyahat yaklaşık iki ay sürmüştür ve resmî tarafı pek hissedilmez.

² "Ahmed Hikmet Müftüoğlu'nun Bilinmeyen İki Şiiri", *Türk Kültürü Der.*, Nu. 89, Mart 1970.

1327 (1911) yılına ait ikinci bir seyahat-nâme daha vardır. 15 Haziran-24 Temmuz 1911 tarihleri arasında, onu mebus, onu gazeteci, onu tüccar ve onu da subay olan ellisekiz kişilik Osmanlı kafilesi, Sirkeci'den kalkan bir trenle Almanya gezisine çıkar. Geziyi, Türklerin iyi tanıdıkları ve bazen “*Doktor Bey*”, bazen de “*Bey Paşa*” diye seslendikleri Dr. Ernst Jäckh (1875-1859) tertiplemiştir. Jäckh, bütün Ortadoğu’yu dolaşmış bir gazeteci ve Türk-Alman Dostluk Cemiyeti’nin (*Deutsch-türkische Vereinigung*) kurulmasının gereğine inanmış bir aydındır. Gezinin programlanmasında *Servet-i Fünûn*’un sahibi Ahmed İhsan Bey’in de katkıları olmuştur.³ Hüseyin Cahid’in riyasetinde başlayan bu uzun seyahate iştirak edenlerden biri de Ahmed Hikmet Bey’dir.

Heyet, 2 Haziran 1327 günü İstanbul’dan hareket eder⁴. Türk grubunun reisi Hüseyin Cahid (Yalçın) seneler sonra bu geziden söz ederken Ahmed Hikmet’in adını anmaz:

“Bu sırada, ben bir heyetin başında Almanya’ya seyahate gittim. Bir Türk-Alman Dostluk Cemiyeti teşkili için bazı Almanlar çalışıyorlardı. Buna temel olmak üzere, bir Türk heyetini Almanya’ya misafir çağırdılar. Bu heyette mebuslar, memurlar, zabıter, tüccarlar, münevverler, ilh. dahildi. Elli kişiyi müteceviz bir kalabalıkla Almanların davetlisi olarak 2 Haziran 1327’de İstanbul’dan ayrıldık.

Almanlar bu seyahatte bizi memnun etmek ve Almanya’nın muazzam terakkıyatıyla gözlerimizi kamaştır-

³ Bk. Barbara Flemming-Jan Schmidt, *The Diary of Karl Süßheim (1878-1947): Orientalist Between Munich and Istanbul*, Stuttgart, 2002, p. 35 v.d. Ahmed İhsan, seyahatin bütün şerefini sahiplenir: *Matbuat Hatıralarım (1888-1923)*, C. II, İst., 1931, s. 108-109.

⁴ “Almanya Seyahati”, *Tanin Gaz.*, Nu. 1002 (26), 3 Haziran 1327.

mak için ne yapmak lâzım ise hiçbirisini esirgemediler. Yüksek mevkideki zatlardan mürekkebi bir mihmandar heyeti tayin olunmuştu. Bu heyet hergünün her dakikasına kadar mufassal bir program çizmişti. Berlin'de sabahleyin saat sekizde koca dinç ihtiyar Goltz Paşa'nın dimdik, vakur hazır olduğunu görürdük. Öğle ve akşam ziyafetleri bir defa bile eksik olmadı. Almanların en göze çarpan ibtilâlarından biri yemeklerde nutuk söylemekti. Tabak değiştikçe bir nutuk dinliyorduk. Bunlar tabii Türkçeye tercüme olunuyor, bizim cevaplarımız da Almanca ile bir daha tekrar ediliyordu⁵.

"Akşam yemeklerinin saat onbire kadar sürdüğü çok vâkiydi. Bu şerait dahilinde ziyafetler bir keyif olmaktan çıkarak âdeta bir yük hâline giriyordu.

Berlin'e ilk vardığımız günün akşamı belediyede mutantan bir ziyafete davetli idik. Kocaman uzun aksakallarıyla belediyeye meclisi azaları pek muhteşem bir manzara arz ediyorlardı. Saat onbir buçukta ziyafetten kurtulup da serbest kaldığımız zaman, bazı açık göz arkadaşlar bir gece kabaresinden bahsettiler. Bu gibi müesseseler o zaman bizler için pek yeni, hiç görülmemiş şeylerdi. Palais de Danse'in salonuna girdiğimiz zaman, gözümüze çarpan manzaranın en hayret vereni, bi-

Hüseyin Cahid'in o yıllara ait bir karikatürü

⁵ "Meşrutiyet Hatıraları (1908-1918)"-84, *Fikir Hareketleri Mec.*, C. VI, Nu. 154, 3 Teşrin-i evvel 1936, s. 373.

raz evvel ziyafette gördüğümüz vakur, ciddî, uzun aksakallı belediye meclisi azalarından bazılarının kucaklarında açık saçık bir kadınla şakalaşmaları oldu. Onları bu halde görmekten biz sıkıldık. Şöyle bir manzaraya İstanbul tahammül edebilir miydi, acaba? O zamandan bugüne kadar ne büyük fark, değil mi?

Haziranın sekizinci günü akşamı Berlin Ticaret Odası'nda şerefimize büyük bir ziyâfet verildi. Siyaset, ekonomi ve maliye âlemlerinin en büyük şefleri o gece hazır bulunuyorlardı. Söyleyeceğim nutkun tam bu mühim toplantıya uygun bir mevzua temas etmesini düşünmüş, kapitülasyonlardan bahsetmeğe karar vermiştim.

Teceddüd ve islahat vazifesi karşısında kalan genç Türkiye'nin paraya muhtaç olduğunu, bunun için de kapitülasyonların kaldırılması icab ettiğini söyledim; Türkiye'de yaşayan, para kazanan ve zengin olan ecnebilerin kapitülasyonlardan istifade ederek hiç vergi vermemelerindeki haksızlığı tebarüz ettirdim.

Bu sözlerim Almanca'ya tercüme edilirken salonun buz kesilir gibi, donar gibi bir hal aldığını hafızamda şimdi bile hissediyorum. Berlin maliye âlemi için bu hücumdan ev sahiblerinin gayet kuşkulanacakları şübhesizdi. Belki de kapitülasyonlara karşı böyle bir isyan nezakete ve teşrifat âdabına mugayirdi (...).

Almanya'daki seyahat hatıralarına aid olarak Kiel şehrinde imparator İkinci Wilhelm ile mülâkatımızdan bahsetmek isterim.

Kiel'de bulunduğum sırada, mihmandarlarımız imparatorun bizi kabul edeceğini haber verdiler. Programda muayyen olan saatte bizi otelimizden alarak limandaki yatlardan birine götürdüler. Bu kabul hususî bir mahiyette olduğu için yalnız komiteyi tertib eden azalar davete iştirak ediyorlardı: Dr. Süleyman Numan, Ahmed İhsan, Muhiddin (eski Beyoğlu Mutasarrıfı ve şimdi saylav), bir de ben.